

JĀZEPA FRIČA NACIONĀLO PARTIZĀNU GRUPAS CĪŅAS METODES (1947)

HARALDS BRUŅINIEKS

Mg. hist., doktora grāda pretendents, Daugavpils Universitāte

E-pasts: haraldsbruninieks@gmail.com

ANOTĀCIJA

Raksts sniedz ieskatu par latviešu–lietuviešu apvienoto Jāzepa Friča nacionālo partizānu grupas cīņas metodēm, uzmanība pievērsta Ilūkstes MGB OBB priekšnieka majora Matveja Buņina iznīcināšanai. Friča partizānu grupas cīņas metodes gan iekļaujas līdzšinējā pētniecībā aprobētajos priekšstatos par Latvijas nacionālo partizānu cīņas metodēm, gan arī atklāj jaunu, šai grupai raksturīgu cīņas metodi, kas izpaudās, atstājot brīdinājumu MGB. Tas bija psiholoģisks trieciens padomju varai un parādīja, ka viņu kontrole nav pilnīga un pretošanās turpināsies. Spiegu pratināšanas dokumentēšana un akcijas dalībnieku fotografēšana bija centieni iemūžināt savu cīņu, lai nākamās paaudzes zinātu bruņotās pretošanās vēsturi.

Atslēgvārdi: Buņins, Fričs, partizānu cīņas metodes.

IEVADS

Latvijas historiogrāfijā ir identificētas vairākas nacionālo partizānu cīņas metodes. Piemēram vēsturnieks Heinrihs Strods, aprakstot cīņas metodes, tās klasificējis, nosaucot par akcijām. Viens akciju veids bija brīdinājuma izteikšanu miličiem, izpildkomiteju priekšsēdētājiem, tos piekaujot, atņemot ieročus. Otrais akciju veids – padomju aktīvistu un IB kaujinieku sodīšana. Trešais – nošaušana, ja ignorēja partizānu brīdinājumus (Strods 2012, 106). 1945. gadā partizānu uzbrukumus okupācijas varas orgānu pārstāvjiem – NKVD un MGB darbiniekiem, izpildkomitejām, saimnieciskajiem objektiem – H. Strods nosaucis par partizānu karu. Tāpat autors minējis partizānu cīņas ar karaspēku partizānu apmetnēs un jaunatnes nevardarbīgo pretošanos (Strods 1996, 397, 398, 407–408, 443, 544).

Līdzīgi kā Strods, arī raksta autors nosaucis Sēlijas partizānu cīņas metodes par uzbrukumiem okupācijas varas orgānu pārstāvjiem un saimnieciskiem objektiem. Izcēlis kolaborantu sodīšanu un tos civiliedzīvotājus, kuri sadarbojās ar okupācijas varu, kaujas ar karaspēka vienībām nosaucot par frontālajām sadursmēm (Bruņinieks 2022, 77–232).

Identiski cīņas metodes Ziemeļvidzemes un Ziemeļlatgales novadā raksturojis vēsturnieks Zigmārs Turčinskis: uzbrukumi pagastu centriem, vēlēšanu boikotēšana un sodu izpilde ar lauka kara tiesas spriedumiem kolaborantiem, MGB un NKVD pārstāvjiem. Autors analizējis arī jaunatnes pretošanās cīņas metodes Ziemeļlatgalē (Turčinskis 2011, 70–71, 100, 105; Turčinskis 2021, 91, 188–207, 265).

Vēsturnieki Ēriks Jēkabsons un Reinis Ratnieks partizānu cīņas metodes nosaukuši par bruņotām akcijām pret okupācijas režīmu, kuru laikā tika iznīcinātas MGB amatpersonas, sarkanarmijas virsnieki un pagasta izpildkomitejas un partijas darbinieki (Jēkabsons, Ratnieks 2019, 100, 146).

Nacionālo partizānu cīņas metodes tika lietotas gan okupācijas varas iestādēs, gan saimnieciskajās struktūrās, veidojot aģentūras (Bruņinieks 2022, 260–262). Tas palīdzēja nacionālajiem partizāniem izvairīties no MGB karaspēka sadursmēm, uzzināt karaspēka dislokācijas vietas, kā arī noskaidrot objektus, kur var veikt pārtikas un preču rekvizīcijas. Okupācijas vara nepārzināja vietējos apstākļus, bija slikti sagatavota, bieži ar vājām uzvedības normām (Turčinskis 2011, 30–31; Bruņinieks 2022, 97). Lai mazinātu etnisko spriedzi, okupācijas vara centās atbildīgos amatos iecelt Padomju Krievijas latviešus (Turčinskis 2011, 29). Šie apstākļi kalpoja par labu nacionālajiem partizāniem, lai ar dubultaģentūras palīdzību veiktu pretdarbību, kas bija izplatīta cīņas metode (Strods 1996, 282, 287; Turčinskis 2021, 263; Bruņinieks 2022, 109–258). Tas nozīmēja, ka personas, kuras bija savervējusi MGB, dažādu apstākļu dēļ varēja kalpot arī partizāniem.

Vēsturnieks Jānis Viļums ir aplūkojis katoļu priesteru, LTS(p)A priekšsēdētāja Antona Juhņeviča darbību (Viļums 2022, 69–86). Pavēles, kuras pienāca no LTS(p)A štāba, tiešā veidā ietekmēja Jāzepa Friča grupas cīņas metožu lietojumu un izvēli. Vēsturnieks Ritvars Jansons norādījis, ka, analizējot nacionālo partizānu grupu darbību, ir būtiski aplūkot “SS Jagdverband” grupas dalībniekus un to ieguldījumu, jo tas cieši saistīts ar Friča grupas cīņas metodēm (Jansons 2003, 197).

“20. gadsimta Latvijas vēstures” 4. sējumā atrodama informācija par nacionālo partizānu grupu cīņas metodēm, kuras iesākās ar izvairīšanos no mobilizācijas un turpinājās ar kara laika metodēm. 1947. gadā, sākoties partizānu grupu cīņas otrajam posmam, partizāni sāka sodīt ar nāvi IB kaujiniekus, MGB amatpersonas un padomju varas aktivistus. 1949. gadā partizānu grupas papildināja tie, kas bija izbēguši no deportācijām, aktīvākās

grupas izvēlējās jaunu atriebības cīņas metodi, uzbrūkot vainīgajiem, kuri bija piedalījušies deportācijās. Meža apstākļos partizānu cīņas metodes raksturojas ar nepārtrauktu manevrēšanu, partizānu uzbrukumi kļuva retāki, bet ar īpašu nāvei nolemtu likteni viņi pieņēma kaujas iznākumu. Paralēli vardarbīgajai pretošanās kustībai notika nevardarbīgā pretošanās, liela ietekme bija pretpadomju propagandai. Īpaša loma bija LCP, kura mēģināja uzņemt sakarus ar partizāniem, bet nopietna sadarbība neizdevās. Tāpat MGB izlūkdienests bija spējis iefiltrēties LCP un Rietumu izlūkdienestā, plānotās cīņas metodes ar Rietumu palīdzību faktiski tika sagrautas (Bleiere et al. 2022, 239–263). Aplūkotā sadaļa sniedz vispārēju priekšstatu, kas palīdz izveidot pamatu tālākai izpētei par partizānu lietotajām cīņas metodēm visā Latvijas teritorijā, izceļot atsevišķus bruņotās kustības posmus, kas raksturojas ar atšķirīgu cīņas taktiku un lietotajām metodēm.

Uz tēmas historiogrāfijas analīzi pretendējošos darbos vēsturnieks R. Ratnieks uzsvēris, ka partizānu darbība reģionos, partizānu organizāciju izpētes līmenis pētījumos ir krasi atšķirīgs, līdz ar to tas apgrūtina izdarīt apkopojušus secinājumus par nacionālo partizānu cīņas metodēm plašākā Latvijas teritorijā. Tāpat autors pieminējis terminoloģijas lietojuma problemātiku (Ratnieks 2023, 133). Var piekrist autoram par izvirzīto problemātiku, daudzos gadījumos viena darbība var tikt interpretēta gan kā uzbrukums, gan kā akcija. Tāpat šī motīvu daudzveidība apgrūtina vienošanas terminoloģijas un kategorizācijas sistēmas izveidi.

Līdzīgas cīņas metodes bija sastopamas arī lietuviešu partizānu darbībā, konkrēti – Roķišķos, kur ar konspiratīvām metodēm veica atriebības akcijas (Uzdila 2007, 109–111). Lietuvā bija izteiktāka un masveidīgāka bruņotā kustība un līdz ar to cīņas metožu skaits daudzveidīgāks: mēģinājumi izjaukt vēlēšanas, gatavošanās mobilizācijai, pretošanās zemnieku terorizācijai, cīņa pret kolhozu veidošanu, kā arī padomju amatpersonu un spiegu apkarošana (Gaiškaite 1996, 23–37). Jāzepa Friča grupa sastāvēja no latviešu un lietuviešu partizāniem. Latvijas historiogrāfijā maz pētīta Baltijas tautu partizānu sadarbība, kā arī to cīņas metodes, kas izstrādātas, balstoties uz Vācijas okupācijas militārajos dienestos gūtajām iemaņām, īpaši “SS Jagdverband” apmācību.

Pētījuma mērķis ir ar Friča partizānu grupas darbības piemēru atklāt nacionālo partizānu cīņas metodes.

Galveno avotu bāzi veido Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva, Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva, Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas arhīva, Lietuvas speciālā arhīva materiāli un mutvārdu avoti. Avotu analīzē izmantota avotpētniecības metode, ar kuras palīdzību veikta avotu ārējā un iekšējā kritika, konfrontējot dažādu avotu veidu sniegto informāciju.

MGB IZLŪKDIENTESTA ATKLĀŠANA

Pētījumā uzmanība pievērsta Jāzepa Friča (1920–1947) cīņas metodēm, kas tika izmantotas, lai iznīcinātu Ilūkstes MGB OBB priekšnieku majoru Matveju Buņinu. Ilūkstes apriņķa MGB OBB priekšnieks majors Buņins bija sавervējis Eduardu Plēpu (1927–1993) par MGB aģentu ar segvārdu “Lapiņš”. 1947. gada 9. augustā Plēpam un MGB spiegam Jānim Auzānam (iespējams, čekas dots segvārds) ar izdomātu leģendu tika dots uzdevums iefiltrēties nacionālo partizānu grupā, lai tos likvidētu (LNA-LVA, 1986–1–29095–1, 50 o. p. – 58 o. p.).

Nonākdami Jēkabpils apriņķa Slates pagasta “Ļucānos” (1. att.), abi spiegi lūdz Valentīnai Ruzgai (1928–1948) palīdzēt sameklēt latviešu mežabrāļus, kuri pirms sadursmes ar MGB karaspēku atradušies lietuviešu grupā. Šī ziņa tika nodota Fričam, kas tobrīd atradies “Ļucānos” kopā ar lietuviešu partizāniem, kuri “Ļucānu” mājas šķūnī bija ierīkojuši ziemas bunkuru. Lietuviešu partizānu komandieris Jozs Streiks (1923–1962) bija nesen atgriezies no Prodes meža un zināja, ka Auzāns ar Plēpu lietuviešu partizānu grupā nebija atradušies. Partizāni nekavējoties atbruņojuši Auzānu un Plēpu un sākuši tos pratināt (LSA, K-1-58-1-47200/3, 77 o. p, 78; LNA-LVA, 1986-1-2887-1, 19-19 o. p.; turpat, 2887-3, 10).

1. attēls. Jēkabpils novads, Slates pagasts, “Ļucāni” 2024. gadā (fotogrāfijas autors H. Bruņinieks)

Figure 1. Jēkabpils region, Slate parish, “Ļucāni” homestead in 2024 (photography by H. Bruņinieks)

Friča grupa pratināšanā lietojusi vardarbīgas metodes, abi spiegi atzinušies sadarbībā ar MGB. Fričs labi pārvaldīja konspirāciju, jo bija dienējis “SS Jagdverband” vienībā un apguvis ciņas metodes pretinieka aizmugurē: diversiju veikšanu; pretpadomju propagandu; spiegošanu; dzelzceļu, tiltu, kara materiālu noliktavu spridzināšanu (LNA-LVA, 1986–1–295–1, 20, 26 o. p., 46, 52). Fričam bija labi zināmas arī metodes, kā nopratināt aizdomās turamās personas. No abiem spiegiem tika iegūta informācija par MGB izlūkdienesta aģentūru, tikuši nosaukti vairāki spiegi. Tāpat Auzāns ar Plēpu atzinušies, ka tie varot izsaukt uz tikšanos Ilūkstes apriņķa MGB OBB priekšnieku majoru Buņinu. Fričs nolēma Plēpu izmantot tālākām operācijām, bet Auzānu nošaut. Raksturīgi, ka pratināšanā izmantota rakstiska protokolēta spiegu iztaujāšana un pasludinātais spriedums, kas līdzinās lauka kara tiesas lēmumam (LNA-LVA, 1986–1–2887–3, 10; LNA-LVA, 1986–1–40629–2, 160, 163).

BUŅINA IZNĪCINĀŠANAS AKCIJA

Pēc informācijas iegūšanas Friča grupa 1947. gada 13. augustā devās izlūkošanā uz Asares MZIP, lai Plēps mēģinātu izsaukt uz tikšanos Buņinu, sazinoties pa telefonu. Akcija nav sanākusi, tika saņemta ziņa, ka Buņins izbraucis uz Rīgu (LNA-LVA, 1986–1–2887–3, 11). Izlūkošana bija viena no nacionālo partizānu ciņas metodēm pārliecināties par operācijas iespējamību un drošumu. Līdzīgas ciņas metodes, izmantojot izlūkošanu, Sēlijas nacionālie partizāni lietoja arī vēlāk citās grupās un epizodēs, piemēram, uzbrūkot padomju varas aktīvam Lietuvā, kur tikušas noskaidrotas tās personas, kuras sadarbojās ar padomju varu (Bruņinieks 2022, 101).

1947. gada 16. augusta vakarā nacionālie partizāni devušies uz Vilkupes pienotavu, lai atkārtoti izsauktu Buņinu (LNA-LVA, 1986–1–29095–1, 47 o. p. – 48 o. p.). Buņina akcijas dalībnieku skaits minēts pretrunīgi. Uzbrukuma dalībnieks Aļģirts Makutens (1925) min Jāzepu Friču, Jozu Streiku, Izidoru Streiku (1927–2000), Jāni Ruzgi (1924–1948), Jonu Baški (1921–1948), Voldemāru Drozdovski (1924–1948), Ādolfu Vārnu (1926–1948), Pēteri Klimani (1915–1949) un Eduardu Plēpu (LSA, K-1-58-3-47200/3, 324). Plēps sarakstu papildina ar Jāzepu Kūdrīņu (1914–1948) un Jāni Baltmani (1922–1949) (LSA, K-1-58-4-47200/3, 18) (2. att.). Iespējams, nopratinātie nav spējuši atcerēties visus akcijas dalībniekus. Nacionālie partizāni Buņina iznīcināšanā izmantoja savas apgūtās iemaņas un pieredzi vācu militārajos formējumos. Fričs 1942. gadā bija devies kā brīvprātīgais uz fronti un piedalījies karadarbībā (Blūzma 1997, 309). Streiks vācu okupācijas laikā par varonību kaujās saņēmis apbalvojumu – kājnieku trieciennozīmi ozollapu vainagā (LSA, K-1-58-1-47200/3, 51, 72).

2. attēls. Alģirts Makutens. LNA-LVA, 1986–1–2887–novērošanas lieta, 199; Edgars Freimanis. LNA-LVA, 1986–1–28594–novērošanas lieta, 481; Gunāra Blūzmas arhīvs; Edgara Kursiša arhīvs; Judītes Grugules arhīvs; Dručkus 2011, 86. Vertikāli uz leju: Izidors Streiks, Jānis Ruzgis, Jāzeps Kūdrīņš, Jānis Baltmanis, Pēteris Klimanis. Pirmajā rindā no kreisās: Jozs Streiks, Eduards Plēps, Alģirts Makutens. Otrajā rindā no kreisās: Voldemārs Drozdovskis, Ādolfs Vārna, Jāzeps Fričs, Jons Bašķis

Figure 2. Algirtas Makutenas. LNA-LVA, 1986–1–2887–observation case, 199; Edgars Freimanis. LNA-LVA, 1986–1–28594–observation case, 481; archive of Gunārs Blūzma; archive of Edgars Kursišs; archive of Judīte Grugule; Dručkus 2011, 86. Vertically down: Izidorijs Streikus, Jānis Ruzgis, Jāzeps Kūdrīņš, Jānis Baltmanis, Pēteris Klimanis. First row from left: Juozas Streikus, Eduards Pleps, Algirtas Makutenas. Second row from left: Voldemārs Drozdovskis, Ādolfs Vārna, Jāzeps Fričs, Jonas Bašķis

Apmēram 1,5 km attālumā no pienotavas – Bebreņu ceļa kreisajā pusē, kartupeļu lauka uzkalniņā, 5–7 metru attālumā no šosejas – Friča grupa ierīkoja slēpni (LNA-LVA, 1986–1–29095–1, 78 o. p.; M. Vītolas stāsts; LSA, K-1-58–4–47200/3, 37). Pirms uzbrukuma Fričs instruējis grupu un katram ierādījis savu vietu un pienākumus (LSA, K-1-58–3–47200/3, 324).

Buņins uzticējās savai aģentūrai un bija pārliecināts, ka Plēps būs izpildījis uzdevumu. Operācijas izpildei Buņins nokomplektē tikai trīs kaujiniekus (LNA-LVA, 1986–1–2887–3, 4). Buņins bija ieradies no Krievijas, kur ieguvis gan militāri politisko izglītību, gan beidzis NKVD skolu ar saīsinātām apmācības programmām. No 1945. gada nosūtīts priekšnieka amatā uz LPSR Ilūkstes apriņķa MGB OBB (LNA-LVA, PA-117–5–161, 1, 3). Pildot savus dienesta pienākumus Ilūkstes apriņķī, veicis koruptīvas darbības (LR Iekšl. min., 37981–1–arhīva lieta, 82).

Šajā epizodē saskatāma padomju varas drošības orgānu vājā profesionālā sagatavotība un ētisko normu sabrukums, vietējo apstākļu nepārziņāšana, nespēja savervēt uzticamu izlūkošanas dienestu. Šie apstākļi ir kalpojuši par labu nacionālajiem partizāniem, kuri spējuši izmantot Plēpu kā dubultaģentu.

Nacionālie partizāni postenī atradās apmēram divas stundas, kad vienos nakti parādījās Ilūkstes apriņķa MGB automašīna, kuru Plēps atpazīna. MGB automašīnai, braucot no kalna lejā, vajadzēja samazināt ātrumu, ceļš pie avotiņa bija sašaurināts, tajā brīdī tika atklāta ieroču uguns. Makutens ar Streiku šāva no franču ložmetējiem. MGB automašīna pilnā ātrumā nobrauca vēl 20 metrus, tad ieskrēja pretējā ceļa posma grāvī. Pēc pirmās apšaudes Makutenam tika pavēlēts palikt pie ieroča, pārējie partizāni, pārscrienot ceļa pretējā pusē, atklāja uguni, pavisam automašīnas sānos un aizmugurē bija trāpījušas 22 lodes. Visi automašīnas sānu stikli, durvis, riteņi tika cauršauti (LSA, K-1–58–3–47200/3, 324, 325; LSA, K-1–58–4–47200/3, 17, 25, 50; LNA-LVA, 1986–1–2887–1, 4, 58 o. p., 68; M. Dzelmē stāsts).

Šī bija viena no izplatītākajām nacionālo partizānu cīņas metodēm – izmantojot dubultaģentūru, ievilināt pretinieku slazdā un aukstasinīgi iznīcināt. Redzams, ka uzbrukumu vadījis Fričs, izvēloties slēpnim piemērotu vietu augstienē. Atstājot rakstisku paziņojumu, šī cīņas metode bija kā brīdinājums, ka bruņotā pretošanās neapstāsies un MGB aģentūra ir cietusi neveiksmi (LNA-LVA, 1986–1–29095–1, 77). Uzbrukuma rezultātā partizāni ieguva ieročus, tai skaitā franču sistēmas “Šateleru” ložmetēju, ko Plēps saņēma kā atalgojumu par uzdevuma izpildi (LSA, K-1–58–4–47200/3, 27). Friča grupa pēc veiksmīgā uzbrukuma Buņinam ir fotografējusi akcijas dalībniekus, redzams, ka vidū atrodas Plēps ar trofejas ložmetēju. Padomju varas uzdevums bija padarīt nacionālo partizānu bruņoto kustību par noziedzīgu, jo tajā darbojoties laupītāji un morāli degradētas personas (Bruņinieks 2022, 441). Līdzīgi 1949. gadā nacionālie partizāni ievilināja slēpnī un likvidēja Jēkabpils MGB priekšnieku majoru Nikolaju Sokolovu ar atgādinājumu, ka viņu cīņa ir balstīta uz politiskiem motīviem, lai atjaunotu Latvijas valstiskumu (Bruņinieks 2022, 111). Friča grupas sastāvā bija vairāki Latvijas pierobežā dzīvojošie lietuvieši, kuru bruņotās kustības

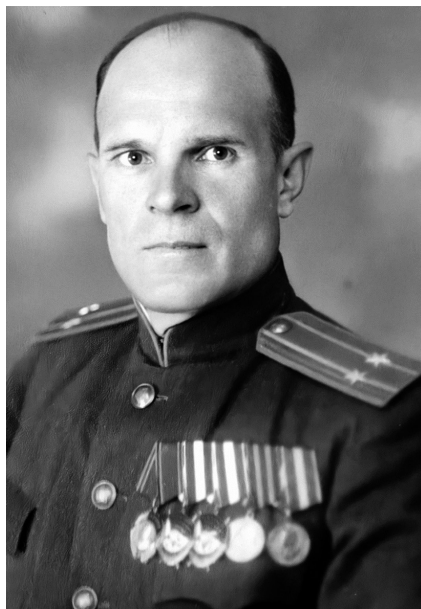
dalībniekus dēvēja par Lietuvas brīvības cīnītājiem (Bruņinieks 2022, 58). Kaut arī bez kopējas virsvadības, sadrumstalota, tomēr tā bija Baltijas tautu pretošanās okupācijas režīmam, Friča grupas cīņas metodes skaidri parādīja kaimiņu tautu kopīgo mērķi – atjaunot valstiskumu.

Neskatoties uz partizānu militāro pieredzi, akcijā saskatāmas arī nacionālo partizānu neveiksmes. Netika ņemts vērā apkārtnes reljefs ar nogāzes slīpumu, nebija laicīgi nodrošināta ieroču uguns ceļa pretējā pusē, nebija izvērtēta augsta nakts redzamība. Kopumā tas deva iespēju paglābties diviem kaujiniekiem. Zinot, ka Buņins MGB spieģus sūtīja, lai iznīcinātu partizānus, šī cīņas metode raksturīga ar īpašu atriebības un vardarbības izpausmi. Nacionālie partizāni, ieraugot pie automašīnas smagi ievainoto Buņinu, stiprā psihiskā uzbudinājuma stāvoklī metās nogalināt Buņinu ar ieroču laidnēm (LNA-LVA, 1986–1–2887–3, 12).

Nacionālie partizāni ir vairākkārtīgi lietojuši īpašu vardarbību pret tiem, kas mēģinājuši tos izsekot, sagūstīt un iznīcināt. Friča grupas partizāni bez Buņina iznīcināšanas bija veikuši vēl vairākas pretpadomju akcijas, nogalinot padomju varas pārstāvjus – Rubeņu pagasta partorgu Ādolfu Leitlandu, Grīvas pilsētas izpildu komitejas darbinieku Kožemjakinu, IB kaujinieku vada komandieri Jāni Zviedrānu un citus, tāpat veikuši virkni saimnieciska rakstura preču rekvizīcijas (LNA-LVA, 1986–1–40629–2, 155; LNA-LVA, 1986–1–28594–3, 14; Cīņa, 01.06.1983., 124). 1947. gada augusta beigās Daugavā noslīcināja sagādes aģenti Lieni Ostrovsku, kura bija uzrādījusi MGB partizānu apmetni (LNA-LVA, 1986–1–28594–1, 31, 102–103; LNA-LVA, 1986–1–28594–3, 171). Nacionālie partizāni nežēloja nevienu, kas stājās viņu priekšā kā drauds un apkarotājs, tā bija izteikti vardarbīga cīņas metode.

GATAVOŠANĀS UZBRUKT NĀKAMAJĀM MGB AMATPERSONĀM

Friča grupas partizānu uzbrukums Ilūkstes apriņķa MGB OBB priekšniekam nebija pēdējais uzdevums. Partizāni gatavojās likvidēt Jēkabpils apriņķa MGB nodaļas vietnieku Nikolaju Mamontovu un Ilūkstes apriņķa MGB priekšnieku apakšpulkvedi Janu Mozžuhinu (3. att.); LNA-LVA, 1986–1–40629–2, 133, 134, 138). Mozžuhinam un Mamontovam, pildot dienesta pienākumus, ir bijuši disciplīnas pārkāpumi, viņu morāli bija apšaubījuši pat padomju MGB orgāni (LR Iekšl. min., 37981–1–pers. lieta, 23, 30; LR Iekšl. min., arhīva lieta, 28, 31, 81–83; LNA-LVA, 1986–1–553–nov. lieta., 272 o. p.).¹ Tas deva nacionālajiem partizāniem iespējas vieglāk veidot aģentūras, jo pastāvēja iedzīvotāju naidis pret okupācijas varu un veiktajām represijām. Cīņas metožu izvēle balstījās uz partizānu aģentūru,

3. attēls. Apakšpulkvedis Jans Mozzuhins, Ilūkstes MGB priekšnieks. LR Iekšlietu ministrijas arhīvs, personas lieta Nr. 37981

Figure 3. Lieutenant Colonel Jan Mozzuhin, Head of the Ilūkste District MGB. Archive of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Latvia, personal file No. 37981

4. attēls. Antonija Medika (fotogrāfijas autors E. Kursišs)

Figure 4. Antonija Medika (Photography by E. Kursiss)

ar kuras palīdzību tika plānotas akcijas. Nacionālais partizāns Kūdrīņš ar savas māsas Antonijas Medikas (4. att.) palīdzību noskaidroja, ka Mozzuhins bieži bija ieradies viņas mājās Bebrene pagastā. Medika strādāja Ilūkstes apriņķa Bebrene pagasta Kaldabruņas ciema padomē par priekšsēdētāju. Kūdrīņš deva uzdevumu paziņot, kad ieradīsies Mozzuhins, lai varētu veikt atriebības aktu (LNA-LVA, 1986–1–40629–2, 139). Likvidēt Mamontovu un Mozzuhinu neizdevās, jo pēc Plēpa aresta tika atklāta nacionālo partizānu aģentūra. Tas liek secināt, ka MGB vadība nebija spējusi uzzināt radniecību, uzticoties padomju varas darbiniekiem.

Nacionālie partizāni bieži savas aģentūras veidoja saimnieciskajās struktūrās. Piemēram, Aknīstes pagasta Molotova vārdā nosauktā kolhoza priekšsēdētājs Pēteris Mazurevičs sniedza informāciju mežabraļiem par personām, kas sadarbojās ar MGB. Partizānu aģentūras atradās arī padomju partijas aktīva rindās, savervēts tika Susējas pagasta partorgs Josifs Romanovskis, bija sakari ar Elkšņu pagasta partijas nodaļas darbiniekiem (Bruņinieks 2022, 260–262).

SECINĀJUMI

Friča grupas darbības analīze ļauj apstiprināt, ka pret okupācijas varu tika izmantotas gan Otrā pasaules kara frontē, gan “Meža kaķu” “SS Jagdvergband” diversantu grupā apgūtās iemaņas cīņai pretinieka aizmugurē. Friča grupa bija spējusi veiksmīgi identificēt iesūtītos MGB spieģus, ar pratināšanas palīdzību noskaidrojot MGB izlūkdienesta aģentūru un tās uzdevumu. Pret darbības akts pret Ilūkstes apriņķa MGB OBB priekšnieku majoru Buņinu bija daļa no bruņotās kustības cīņas metodēm pret padomju okupāciju. Tas parādīja, ka pret represīvo režīmu bija iespējams veikt efektīvu pret darbību, izmantojot viltību un izlūkošanu. Ierīkotajā slēpnī pie ložmetējiem atradās lietuviešu partizāni, viens no viņiem J. Streiks, kurš bija piedalījies kara darbībā, arī pārējie partizāni bija ar militāro pieredzi. Tomēr uzbrukuma akcijā saskatāmas arī nacionālo partizānu neveiksmes. Nav ņemta vērā apkārtnes specifika, nav tikusi laicīgi nodrošināta ieroču uguns ceļa pretējā pusē, nav izvērtēta redzamība. Tas deva iespējas paglābties diviem kaujiniekiem.

Friča grupa ir lietojusi vardarbīgas cīņas metodes pret tiem, kas centās tos apkarot. Visa apgāde bija pašu partizānu rokās, tāpēc cīņas turpināšanai partizāni veica pārtikas un preču rekvizīcijas, kas līdzinājās kara laika apstākļiem un pieskaitāmas pie cīņas metodēm. Partizānu apkarošanā MGB amatpersonas bijušas ar vāju sagatavotību un zemām uzvedības normām. Nacionālajiem partizāniem tas deva iespējas veidot aģentūru padomju okupācijas izpildinstitūcijā un veikt izlūkošanu, lai turpinātu bruņoto kustību. Ne vienmēr partizāni spēja realizēt mērķus, Mozžuhinu un Mamontovu iznīcināt neizdevās. Taču bruņotās kustības cīņas metodes saglabājās turpmākajā nacionālo partizānu bruņotajā kustībā. Pētījumā iegūtos rezultātus var izmantot, lai turpmāk veiktu plašākus salīdzinošus pētījumus par latviešu–lietuviešu partizānu sadarbību un lietotajām cīņas metodēm. Identificētās Friča partizānu grupas cīņas metodes gan iekļaujas līdzšinējā pētniecībā apstiprinātajos priekšstatos par Latvijas nacionālo partizānu cīņas metodēm, gan arī atklāj jaunu, šai grupai raksturīgu cīņas metodi, kas izpaudās, atstājot brīdinājumu MGB.

Tas bija psiholoģisks trieciens padomju varai, parādot, ka viņu kontrole nav pilnīga un pretošanās turpināsies. Spieģu pratināšanas dokumentēšana un akcijas dalībnieku fotografēšana bija centieni iemūžināt savu cīņu, lai nākamās paaudzes zinātu bruņotās pretošanās vēsturi.

SAĪSINĀJUMI

IB – Iznīcinātāju bataljons

LCP – Latvijas Centrālā padome

LNA-LVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs
 LNA-LVVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs
 LPSR – Latvijas Padomju Sociālistā Republika
 LR Iekšl. min. – Latvijas Republikas Iekšlietu ministrija
 LSA – Lietuvas speciālais arhīvs
 LTS(p)A – Latvijas Tēvzemes sargu partizānu apvienība
 MGB (*Ministerstvo gosudarstvennoi bezopasnoti*) – Valsts drošības ministrija
 MVD (*Ministerstvo vnutrennih del*) – Iekšlietu ministrija
 MZIP – Mašīnu un zirgu iznomāšanas punkts
 NKVD (*Narodnij komissariat vnutrennih del*) – Iekšlietu tautas komisariāts
 OBB (*Otdel po borbe s banditizmom*) – bandītisma apkarošanas nodaļa

AVOTI

NEPUBLICĒTIE AVOTI

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs (LNA-LVA)

Alģirts Makutenas. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs (LNA-LVA), 1986–1–2887–1, LNA-LVA, 1986–1–2887–3.

Ansis Domburs. LNA-LVA, 1986–1–295–1.

Arvids Bilturs. LNA-LVA, 1986–1–40629–1; 1986–1–40629–2.

Censonis Silaraups. LNA-LVA, 1986–1–553, novērošanas lieta.

Edgars Freimanis. LNA-LVA, 1986–1–28594–1.

Eduards Plēps. LNA-LVA, 1986–1–29095–1.

Kārlis Apinis. LNA-LVA, 1986–1–40397–1.

Matvejs Buņins. LNA-LVA, PA-117–5–161.

Nikolajs Mamontovs. LNA-LVA, PA-118–3–64.

LPSR Iekšlietu ministrijas informācijas kopsavilkums par bandītisma darbību un rezultātiem. LNA-LVA, 270–1–C–370.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LNA-LVVA)

Jānis Baltmanis. LNA-LVVA, 3236–15, 92.

Lašu pagasta personu dokumenti.

LR Iekšlietu ministrijas arhīvs

Jans Mozžuhins. LR Iekšl. min. arhīvs, 37981–1–personas lieta, turpat, arhīva lieta.

Lietuvas speciālais arhīvs

Juozs Streikus. LSA, K-1–58–1–47200/3, turpat, K-1–58–3–47200/3, turpat, K-1–58–4–47200/3, turpat, K-1–58–5–47200/3.

Privātie arhīvi

Gunāra Blūzmas privātais arhīvs.

Judītes Grugules privātais arhīvs.

Edgara Kursiņa privātais arhīvs.

Mutvārdu avoti

Margaritas Šķēles stāstījums, ierakstījis H. Bruņinieks, Madonas novads, Cesvaine, 09.06.2024. (6 min. latv. val.). Autora arhīvs.

Margas Dzemes stāstījums, E. Kursiņš, Jēkabpils novads, Vilkupe, 09.06.2024. (10 min. latv. val.). E. Kursiņa arhīvs.

Mirdzas Ārijas Vītolas stāstījums, ierakstījis H. Bruņinieks, Madonas novads, Kusa, 09.06.2024. (7 min. latv. val.). Autora arhīvs.

PUBLICĒTIE AVOTI

Riekstiņš, J. Ādolfs Leitlands – aktieris, karavīrs, partorgs. *Cīņa*, 124, 01.06.1983.

LITERATŪRA

- Bleiere, D., Turčinskis, Z. et al., 2022. *20. gadsimta Latvijas vēsture. 4. sēj.: 1944/1945–1964*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Blūzma, G., 1997. Nacionālo partizānu karš Sēlijā. *Pretestības kustība okupācijas varām Latvijā: atmiņās un dokumentos no 1941. līdz 1956. gadam*. Rīga: Solvita.
- Bruņinieks, H., 2022. *Nāvi mānot*. Rīga: Latvijas Mediji.
- Driskius, K., Dručkus, G., 2011. *Sutemų keleiviai. Lietuvos partizanų Vytauto apygardos Lokio rinktinė 1944–1958 m.* Vilnius: Tautos Paveldo Tyrimai.
- Gaškaitė, N. et al., 1996. *Lietuvos partizanai 1944–1953 m.* Kaunas: Lietuvos politinių kalinių.
- Jansons, R., 2003. Bruņotās pretošanās kustības Latvijā 1944.–1956. gadā: vēstures izpētes stāvoklis un tālākie pētniecības virzieni. *Latvijas vēsturnieku komisijas raksti*, 9. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Jēkabsons, Ē., Ratnieks, R., 2019. *Latviešu karavīra stāsts: Roberts Dāvids Timermanis (1909–1945)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Ratnieks, R., 2023. Latvijas nacionālo partizānu darbība 1944. gadā – 50. gados: atspoguļojums Latvijas historiogrāfijā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2, 120–139.
- Strods, H., 2012. *Latvijas nacionālo partizānu karš, 1944–1956*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Strods, H., 1996. *Latvijas nacionālo partizānu karš, 1944–1956*. Rīga: Preses nams.
- Turčinskis, Z., 2011. *Ziemeļvidzemes mežabrāļi. Pretošanās padomju okupācijai, 1944.–1953. gads*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Turčinskis, Z., 2021. *Ziemeļlatgales Neatkarības vienība. Pretošanās padomju okupācijai, 1944.–1954. gads*. Rīga: Latvijas Mediji.
- Uzdila, J. V., 2007. *Rokiškėnų Gandis: monografija* [apie Rokiškio krašto partizanus ir jų vadą Alfonsą Gasiūną-Gandį]. Vilnius: VĮ Mokslotyros Inst.
- Viļums, J., 2022. Katolu priesterā Antona Juhņeviča darbība un loma pretošanās kustībā PSRS okupētajā Latvijā 1944.–1945. gadā. *Latvijas Arhīvi*, 1.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Mozžuhins nav izcēlies ar priekšzīmīgu pienākuma veikšanu, svarīgu lēmumu pieņemšanā izrādījis glēvulību. Viņa organizatoriskās spējas ir bijušas vājas, raksturs nelīdzsvarots. Savu uzvārdu Kivlenieks bija nomainījis pret Mozžuhins.

PATEICĪBA

Izsaku pateicību Edgaram Kursiņam, kurš nodrošināja ekspedīcijas. Tas ļāva raksta sagatavošanā nokļūt notikumu vietās, iegūt mutvārdu liecības un vizuālos avotus.

Zinātniskā publikācija “Jāzepa Friča nacionālo partizānu grupas cīņas metodes (1947)” tiek īstenota ar Latvijas Zinātnes padomes finansējumu, projekts “Latvijas 20.–21. gadsimta vēsture: sociālā morfoģenēze, mantojums un izaicinājumi”, projekta Nr. VPP-IZM-Vēsture-2023/1-0003.

FIGHTING METHODS OF THE NATIONAL PARTISAN GROUP OF JĀZEPS FRIČS (1947)

HARALDS BRUŅINIEKS

Mg. hist., PhD cand., Daugavpils University

E-mail: haraldsbruninieks@gmail.com

ABSTRACT

The article provides an insight into the combat methods of the Latvian-Lithuanian joint national partisan group of Jāzepe Fričs, focusing on the elimination of Major Matvej Bunin, Ilūkste district head of the Ministry of State Security (MGB) Department for Combating Banditry (OBB). The identified fighting methods of the Fričs partisan group correspond to the concepts confirmed in previous research regarding the fighting methods of Latvian national partisans, and, furthermore, reveal a new combat method characteristic of this group, which manifested itself in leaving a warning to MGB. This method served as a psychological blow to the Soviet government, showing that their control was not complete and that the resistance would continue. Documenting the interrogation of the spies and photographing the participants of the action were efforts to immortalize their fight to ensure that the future generations would know the history of armed resistance.

Keywords: Bunin, Fričs, fighting methods of partisan armed movement.

SUMMARY

The armed movement of national partisans played a significant role in the efforts to restore Latvian statehood after World War II. One of its tasks was to destroy Soviet party assets and personnel of the Ministry of State Security (MGB) of the Latvian SSR. The aim of the study is to explore the methods of national partisan warfare, as revealed by the example of the activities of the joint Latvian-Lithuanian partisan group of Jāzepe Fričs. The current study was conducted by analysing the materials of the Latvian National Archives, the Latvian State Archives, the Latvian National Archives, the Latvian Ministry of Internal Affairs Archive, the Lithuanian Special Archive, and oral sources.

The analysed sources reveal the planned actions of the national partisans in eliminating the head of the Ilūkste District MGB Department for Combating Banditry (OBB) Major Matvej Bunin and the preparation to attack the head of the Jēkabpils District MGB OBB Nikolaj Mamontov and the head of the Ilūkste District MGB Jan Mozzuhin.

The identified fighting methods of the Fričs partisan group correspond to the concepts confirmed in previous studies about the combat methods of the Latvian national partisans, and, furthermore, reveal a new combat method characteristic of this group – they left a warning to MGB. This method served as a psychological blow to the Soviet authorities, showing that their control was not complete and that resistance would continue.

Documenting the interrogation of spies and photographing the participants of the action were efforts to immortalize their fight to ensure that the future generations would know the history of armed resistance.

ACKNOWLEDGMENT

This research is funded by the Latvian Council of Science, project “Navigating the Latvian History of the 20th–21st Century: Social Morphogenesis, Legacy and Challenges” (No. VPP-IZM-Vēsture-2023/1-0003).